

A NUKLEÁRIS FEGYVEREK ALKALMAZÁSI ELVEINEK ALAKULÁSA A SZOVJETUNIÓN ÉS AZ OROSZORSZÁGI FÖDERÁCIÓ STRATÉGIAI DOKUMENTUMAIBAN¹

BEVEZETÉS

Tulajdonképpen még be sem fejeződött a második világháború, amikor már kezdetét vette a nukleáris fegyverek korszaka. Ezek a fegyverek, sőt fegyverrendszerek voltak azok az eszközök, amelyek a világháborút követő időszakban, az úgynevezett „hidegháború” időszakában a két ideológiai, politikai, gazdasági és katonai téren egymásnak feszülő nagyhatalom, illetve a két szövetségi rendszer között fennálló viszonylagos erőegyensúly mellett biztosították lényegében tartósan a békét és a stabilitást a világon. Mindkét fél tudatában volt annak, hogy a másik rendelkezik annyi és olyan eszközzel, amellyel képes egy első csapást követő válaszcsapás esetén olyan mértékű veszteséget okozni, amely helyrehozhatatlan pusztítást okoz, és értelmetlenné teszi a további fegyveres küzdelmet mindkét fél számára. Bár mindkét fél igyekezett folyamatosan korszerűsíteni és eleinte mennyiségileg is növelni nukleáris arzenálját, a hatvanas évek végére, illetve a hetvenes évek elejére már kialakult a viszonylagos erőegyensúly a két nagyhatalom nukleáris arzenálja területén. Ebben az időszakban az „egymás kölcsönös megsemmisítésének” elve képezte a kor „nukleáris elrettentési stratégiájának” alapját. A nukleáris elrettentés mint a nemzetközi biztonság fenntartásának rendkívül fontos eszköze azonban csak akkor képes betölteni szerepét, ha folyamatos tárgyalásokat folytatnak a nukleáris fegyverrel rendelkező nagyhatalmak ezen eszközök birtoklásának és használatának korlátait illetően.

Fontosnak tartom megjegyezni, hogy nem bizonyult elegendőnek csupán a paritás elérése mind mennyiségi, mind minőségi vonatkozásban a nukleáris triád mindhárom elemének területén, de ki kellett alakítani a haderőn belül a megfelelő

¹ A tanulmány megjelent: TÖMÖSVÁRY 2023. A mű a TKP2020-NKA-09 számú projekt a Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból biztosított támogatással, a Tématerületi Kiválósági Program 2020 pályázati program finanszírozásában valósult meg.

szervezeti struktúrákat, illetve ami még ennél is fontosabbnak ítéltető, alkalmazásuk elveit. Ezeket az elveket mind a Szovjetunió, mind az Oroszországi Föderáció vonatkozásában a különböző stratégiai jellegű dokumentumokban (nemzeti biztonsági koncepció, nemzeti biztonsági stratégia, katonai doktrína) fogalmazták meg. A Szovjetunió időszakában ezek a dokumentumok többnyire a politikai nyilatkozatok szintjén jelentek meg a nyilvánosság előtt, míg alkalmazásuk katonatechnikai oldala csak a katonai tanintézetek tananyagaiban, a levezetett stratégiai szintű gyakorlatok forgatókönyveiben jelent meg, akkor is csak szűkebb körben és elemeiben, valamint szigorú titokvédelmi rendszerbe ágyazva. Ebben az időszakban a Vaszilij Szokolovszkij marsall szerkesztésében megjelent *Hadászat* című kötet² volt az egyetlen kivétel.

Az Oroszországi Föderáció vonatkozásában a főbb stratégiai dokumentumok már nyilvánosan hozzáférhetők. 1991 és 2021 között összesen tíz stratégiai dokumentum jelent meg, amelyekben kivétel nélkül szerepelnek az atomfegyverek alkalmazásával kapcsolatban tett legfontosabb elvi állásfoglalások. Mindezekre a koronát a 2020-ban nyilvánosságra hozott *Az Oroszországi Föderáció állami politikájának alapjairól a nukleáris elrettentés területén* című stratégiai dokumentum teszi fel, amely már kizárólag ezzel a kérdéskörrel foglalkozik. A közbeszéd ezt a dokumentumot „elrettentési stratégiaként” is ismeri. Mielőtt sorban elemeznénk a fent jelzett dokumentumokat, lássunk egy kis történeti részt is!

EGY KIS TÖRTÉNELEM – A SZOVJETUNIO NUKLEÁRIS ESZKÖZEI

A nukleáris energia katonai célokra történő felhasználásának kérdése már a második világháborút megelőző időszakban foglalkoztatta az amerikai, a brit és a szovjet vezetést. 1939 októberében az Egyesült Államokban, majd 1940-ben Nagy-Britanniában hoztak létre az urán hasadásának kérdéseivel foglalkozó bizottságokat, de hasonló jellegű kutatómunkát folytattak Németországban is. 1940 júliusában a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának elnöksége mellett létrehozták az úgynevezett „Urán Bizottságot”, míg az urán esetleges katonai felhasználásának kérdéseivel a leningrádi Fizikai Kutatóintézetben kezdődött meg a munka. Bár az időközben megkezdődött nagy honvédó háború a kutatásokat jelentősen visszavetette, az Állami Védelmi Bizottság 1942. szeptember 28-i határozatával Kazanyban,

² SZOKOLOVSKIJ 1963. Magyarul: SZOKOLOVSKIJ 1964.

Igor Vasziljevics Kurcsatov³ fizikus vezetésével létrehozott kutatólaboratóriumban folytatódott a munka. 1943-ban a laboratórium Moszkvába települt át, és létrehozták az Atomenergia Intézetet, ahol tudóstársaival (Abram Fjodorovics Joffe,⁴ Georgij Nyikolajevics Fljorov⁵ és mások) együtt megfeszített ütemben dolgoztak az atombomba létrehozásán. E fontos tevékenység irányítására és felgyorsítására 1945. augusztus 20-án külön bizottságot hoztak létre a nagy hatalmú Lavrentyij Pavlovics Berija⁶ vezetésével. A különös sietség oka az volt, hogy az amerikaiak elkészítették első atombombájukat, és augusztus 6-án Hirosimára (*Little Boy*) majd augusztus 9-én Nagaszakira (*Fat Man*) ledobták az első két atombombát. 1946-ban Kurcsatovék létrehozták az első két atomreaktort, és a kormány mellett megalakult a nukleáris ipari tevékenység koordinálására az úgynevezett 1. Főcsoportfőnökség. Sztálin utasítására a Pavel Anatoljevics Szudoplatov⁷ által vezetett hírszerzésnek a Los Alamosban működő amerikai titkos nukleáris laboratórium Szovjetunióval szimpatizáló munkatársainak segítségével (Rosenberg házaspár, Klaus Fuchs) sikerült megszereznie a Nagaszakira ledobott amerikai atombomba technikai paramétereit, és ez felgyorsította a szovjet atombomba elkészítésének folyamatát. A munkát végül is siker koronázta, és 1949. augusztus 29-én a szemipalatyinszki gyakorlótéren megtörtént az első szovjet atombomba kísérleti robbantása. Sőt, 1953. augusztus 12-én felrobbantották az első hidrogénbombát is. (Az amerikaiak első bevethető méretű hidrogénbombájukat 1954. február 28-án robbantották fel.) Ezzel tulajdonképpen a Szovjetunió véget vetett az Egyesült Államok monopóliumának a nukleáris fegyverek fejlesztése területén.

A szovjet nukleáris erők létrehozásának első szakaszát, az 1950-es évek végéig tartó időszakot a nukleáris fegyverek tökéletesítése, illetve az interkontinentális célba juttatásukat biztosító eszközök kifejlesztése érdekében folytatott kísérletek, az alkalmazásukhoz szükséges szervezeti struktúrák létrehozása a fegyveres erőkön belül jellemezte. Ugyanakkor ebben az időszakban még nem létezett a szovjet nukleáris fegyverek fejlesztésével és alkalmazásával kapcsolatos stratégiai koncepció. A már

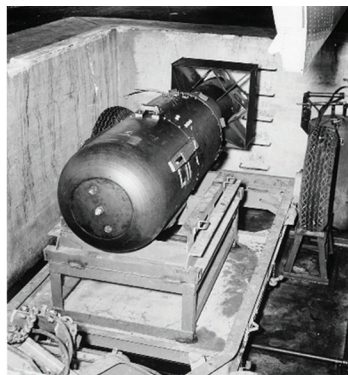
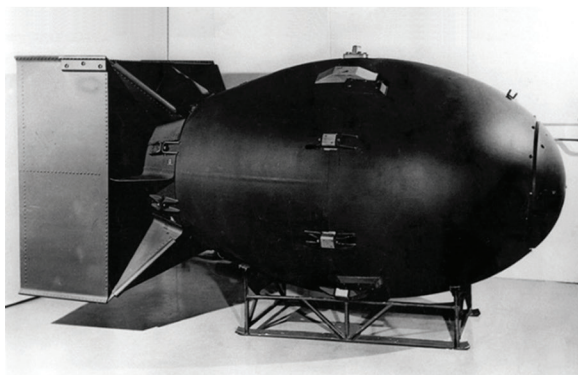
³ Igor Vasziljevics Kurcsatov (1903–1960) akadémikus, a fizikai és matematikai és fizikai tudományok doktora, a szovjet atombomba „atyja”. Az első Atomenergiái Kutatóintézet igazgatója.

⁴ Abram Joffe (1880–1960) akadémikus, orosz-szovjet fizikus, a „szovjet fizika atyja”. A Szovjetunió Tudományos Akadémiájának alelnöke.

⁵ Georgij Nyikolajevics Fljorov (1913–1990) akadémikus, szovjet atomfizikus, a dubnai Nukleáris Kutatóintézet egyik alapítója.

⁶ Lavrentyij Pavlovics Berija (1899–1953) szovjet állami és pártvezető, állambiztonsági főkomisszár, a Szovjetunió marsallja. 1953-ban kivégezték, és valamennyi címétől megfosztották.

⁷ Pavel Anatoljevics Szudoplatov (1907–1996) belügyi altábornagy, szovjet hírszerző. 1953-ban elítélték, majd 1992-ben rehabilitálták. Ő szervezte meg Trockij meggyilkolását. Több könyve is megjelent (*A Kreml és a hírszerzés*, *A Ljubljanka és a Kreml*, *Különleges műveletek*).

15.1. kép. Fat Man, a Nagaszakira ledobott bomba

Forrás: Wikimedia Commons

15.2. kép. Little Boy, a hirosimai bomba

Forrás: Wikimedia Commons

meglévő eszközök célba juttatására a stratégiai légierőt („távolsági légierő” – *dalnyaja aviacija*, Tu–95 és a ZM stratégiai bombázók) használták. 1957 májusára sikerült végrehajtani az első sikeres indítást az R–7 (SS–6) típusú interkontinentális ballisztikus rakétával. 1959 decemberében megalakították a Szovjet Hadsereg és Haditengerészeti Flotta új haderőnemét, a Hadászati Rakétacsapatokat, amelyeket ekkor a Szovjetunió Legfelső Főparancsnoksága közvetlen alárendeltségébe helyeztek. Ez a rakéta azonban technikai paramétereit és mennyiségét tekintve elmaradt az amerikai hasonló hordozóeszközökétől, ezért a hadiipari tervezőirodák és vállalatok egy részét az interkontinentális rakéták korszerűsítésére és gyártására állították át. A korabeli szovjet katonai stratégia még nem vette számba a haditengerészeti komponens atomeszköz alkalmazása céljából.

A szovjet stratégiai nukleáris erők fejlesztésének második szakasza az 1960-as évek elejétől a hetvenes évek közepéig tartott, és fő célja a nukleáris eszközök mennyiségi mutatóiban elérni a paritást az USA és a Szovjetunió között. Ebben az időszakban állították rendszerbe az R–9A (SS–8), az R–36 (SS–9) és az UR–100 (SS–11) típusú rakétákat, illetve 1968-ban az első szovjet szilárd hajtóanyagú rakétát, az RT–2-t. Ebben a szakaszban, 1972-re már sikerült valamelyest csökkenteni a két ország nukleáris eszközei közötti jelentős mennyiségi különbséget.

Szovjetunió:

- ♦ földi telepítésű: 1502 db
- ♦ légierő-bázisú: 633 db
- ♦ tengerészeti komponens: 234 db
- ♦ összesen: 2369 db

USA:

- ♦ földi telepítésű: 1440 db
- ♦ légierő-bázisú: 3664 db
- ♦ tengerészeti komponens: 2200 db
- ♦ összesen: 7304 db⁸

Ebben az időszakban került sor az atomsorompó-egyezmény⁹ (1968), illetve a hadászati fegyverrendszerek korlátozásáról szóló SALT-1¹⁰ megállapodás (1972. május 26., Moszkva) aláírására.

A stratégiai nukleáris erők fejlesztésének harmadik szakasza lényegében a hetvenes évek végéig tartott. Ebben az időszakban jelentek meg az osztott robbanófejjel ellátott rakéták (*Razgyelajajuscsej Golovnoj Csaosztju – RGCS*), alakították ki a rakétatámadást előjelző rendszert, erősítették a rakétasilók védelmét, valamint rendszerbe állították a Tyemp–2SZ mobil rakétakomplexumot. Mindezek alkalmassá tették a nukleáris erőket az úgynevezett „találkozó válaszcsepés” (*otvetno-vsztrecsnij udar*), illetve a válaszcsepés (*otvetnij udar*) mérésére. Ugyancsak ebben a szakaszban kezdődött meg a Tu–160 hangsebesség feletti stratégiai bombázó repülőgép fejlesztése is. Mindezek révén jelentősen javult a szovjet stratégiai nukleáris erők csapásmérő képessége.

Ebben az időszakban írták alá a stratégiai fegyverrendszerek korlátozásáról szóló SALT-2 egyezményt 1979. június 18-án Bécsben, azonban a Szovjetunió afganisztáni beavatkozása miatt ezt az USA törvényhozása nem ratifikálta, így az tulajdonképpen soha nem lépett hatályba. Ennek ellenére előírásait mindkét fél betartotta.

A szovjet nukleáris erők fejlesztésének negyedik szakasza 1980 és 1991 között zajlott, az egyre feszültebbé váló amerikai–szovjet viszony feltételei közepette. A paritás mielőbbi elérése mellett ebben az időszakban már nagyobb figyelmet fordítottak a nukleáris erők minőségi fejlesztésére is. Ennek legismertebb terméke a földi telepítésű, negyedik generációs R–36M2 (SS–18Mod.) „Szatana” interkontinentális ballisztikusrakéta-komplexum volt. Ugyanakkor folytatódott a tengeralattjáróról indítható ballisztikus rakéták (a 16 BRPL „R–29Rm” és a 20 BRPL „R–39”) hetvenes évek végén megkezdett fejlesztése, illetve a Tu–95 és a Tu–160 stratégiai bombázó szárnyas rakétákkal történő felszerelése, valamint a földi telepítésű „Topol” (SS–25) és a vasúti kocsikra telepített RT–23UTTH (SS–24) rakéták gyártása is. Érdekes

⁸ Flot.com é. n.

⁹ Az atomsorompó-szerződés (*Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons*), amely 40 + 3 állam részvételével 1970-ben lépett hatályba, és fő céljaként az atomfegyverek elterjedésének megakadályozását tűzte ki.

¹⁰ SALT: *Strategic Arms Limitation Talks* (Tárgyalások a Hadászati Fegyverek Korlátozásáról).

megjegyezni, hogy a Szovjetunió – a romló viszony ellenére – 1982-ben egyoldalúan lemondott az atomfegyverek elsőként történő alkalmazásáról.

Az időszak végére (1991) sikerült elérni az amerikai féllel meglévő paritást is, amint az alábbi számok is mutatják:

Szovjetunió:

- ♦ földi telepítésű: 6 106 db
- ♦ légierő-bázisú: 2 712 db
- ♦ tengerészeti komponens: 852 db
- ♦ összesen: 10 201 db

USA:

- ♦ földi telepítésű: 2 150 db
- ♦ légierő-bázisú: 6 240 db
- ♦ tengerészeti komponens: 2 353 db
- ♦ összesen: 10 743 db¹¹

Ebben az időszakban két jelentős egyezményt írt alá a két fél: 1987. december 8-án a közepes hatótávolságú rakétákról szóló (INF),¹² valamint a hadászati támadófegyverek korlátozásáról szóló (START-1)¹³ megállapodást 1991. július 31-én. A START-1 megállapodás aláírását követően mindkét fél egy sor olyan döntést hozott, amellyel egyoldalúan csökkentették a nukleáris erők készségi szintjét.

Ami a Szovjetunió fennállásának időszakában alapvetően jellemezte az atomeszközök alkalmazási elveit, az a kezdetektől egészen az 1976-ban Bukarestben, majd az 1987. évi Berlinben megtartott Politikai Tanácskozó Testület üléséig a szigorú titoktartás volt. Ezek az elvek komplex módon, egy-egy biztonságpolitikai dokumentum formájában nem nagyon kerültek nyilvánosságra, maximum egy-egy politikai nyilatkozat szintjén ismerhetett meg egy-egy lépést belőle a külvilág. Talán a katonai doktrínák voltak azok a biztonságpolitikai dokumentumok, amelyek részben vagy elemeikben esetenként nyilvánosságot kaptak, de azok is inkább csak a katonai tanintézetek tananyagaiban, illetve a gyakorlatok alkalmával voltak tetten érhetők. Így azután „első fecseként” azt a bejelentést tekinthetjük, amikor a szovjet vezetés 1982-ben bejelentette, hogy lemond az atomfegyver elsőként történő alkalmazásáról, és csak a „találkozó válaszcsapást”, illetve a „válaszcsapást” tekinti főbb alkalmazási elvnek. Az első kísérlet a Varsói Szerződés szintjén az 1976. november 25–26-án Bukarestben megtartott Politikai Tanácskozó Testület üléséről kiadott

¹¹ Flot.com é. n.

¹² INF: *Intermediate-Range Nuclear Forces Treaty* (közepes hatótávolságú nukleáris erőkről szóló szerződés).

¹³ START: *Strategic Arms Reduction Treaty* (Stratégiai Fegyverzetcsökkentési Szerződés).

kommuniké volt. Ebben a résztvevők jelezték, hogy kiállnak a nukleáris fegyverek vonatkozásában a fegyverkezési hajszá beszüntetéséért és az atomfegyverek csökkentéséért és fokozatos megsemmisítéséért, a nukleáris kísérletek általános és teljes betiltásáért, az elterjedésüket megakadályozó rendszer erősítéséért.¹⁴ Javasolták, hogy a nukleáris háború elkerülése érdekében készüljön megállapodás, amelynek aláírói vállalják, hogy nem alkalmaznak elsőként atomfegyvert egymás ellen. Ez a felhívás akkor a Nyugat részéről válasz nélkül maradt, bár a SALT–2 1979-ben történő aláírását tekinthetjük egyfajta válasznak is. Ebben a kérdésben hozott áttörést a Varsói Szerződés Politikai Tanácskozó Testületének 1987. május 28–29-i berlini ülése (ezen az ülésen a magyar küldöttség tagjaként volt szerencsém személyesen is részt venni). Az ülésről kiadott kommuniké leszögezte:¹⁵

- ♦ a katonai erő az atomkorszakban nem lehet a politika eszköze;
- ♦ a tagállamok sohasem fognak elsőként atomfegyvert alkalmazni;
- ♦ a Varsói Szerződés tagállamai soha, semmilyen körülmények között nem kezdenek katonai tevékenységet más államok vagy államszövetség ellen, kivéve, ha őket fegyveres támadás éri.

Fontos volt az a megállapítás is, hogy a felek katonai erőit a lehető legalacsonyabb szinten, a védelemhez elégséges szinten kell tartani. Javasolta a PTT, hogy kezdjenek konzultációkat a VSZ és a NATO doktrínájának összehasonlításáról. Ez utóbbira az úgynevezett „doktrínaszemináriumokon” került sor. (Az egyik ilyen szemináriumon, 1991-ben Brüsszelben Bíró József vezérőrnaggyal, a vezérkarfőnök helyettesével együtt a HM Nemzetközi Főosztály helyettes vezetőjeként volt szerencsém részt venni, ahol a „Mitől védelmi egy doktrína?” témakörben folytattunk konzultációt a belga vendéglátókkal.) A NATO pedig először a története során az 1991. november 7–8-i római ülését követően hozta nyilvánosságra stratégiai koncepcióját, amelyben már nem számolt nagy méretű háborúval, de szükségesnek tartotta az erőegyensúly fenntartását a két koalíció fegyveres erői között, különösen a nukleáris fegyverek vonatkozásában.

A „Szovjetunió katonai doktrínája alapvetően védelmi jellegű volt, a szovjet állam és a szövetséges országok aktív védelmének szükségességéből indult ki. Ugyanakkor alapvető doktrinális követelményként fogalmazták meg azt, hogy a Szovjetunió semmilyen körülmények között nem alkalmazhat elsőként nukleáris fegyvert. [...] Nem véletlen, hogy a 60-as évek végétől a katonai-stratégiai

¹⁴ Online: <https://istmat.info/node/22505>

¹⁵ Online: http://virezkipress.ru/load/1987/maj_1987/1987_05_28_soveszhannie_politicheskogo_konsultativnogo_komiteta_gosudarstv_uchastnikov_varshavskogo_dogovora_v_berline/886-1-0-2011

tervekben nem voltak az ellenségre mérendő figyelmeztető (megelőző) nukleáris csapások. Ugyanakkor – mindezekkel együtt – a szovjet katonai stratégia mindig is a leghatározottabban támadó jellegű volt, minthogy az ellenség teljes szétverésének szükségességéből és a győzelem mindenáron való eléréséből indult ki, ez volt az elsődleges célja.”¹⁶

Természetesen a katonatechnikai oldalon a Szovjetunió időszakában is megvoltak a stratégiai és taktikai atomfegyverek alkalmazásával kapcsolatos elképzelések, amelyeket a megfelelő politikai döntést követően realizáltak volna az ilyen döntési rendszerben arra jogosult vezetési szintek. Ez azonban nem képezi jelen dolgozat tárgyát.

A NUKLEÁRIS ESZKÖZÖK ALKALMAZÁSÁNAK ELVEI AZ OROSZORSZÁGI FÖDERÁCIÓ BIZTONSÁGPOLITIKAI DOKUMENTUMAIBAN

Oroszország vagy hivatalos nevén az Oroszországi Föderáció (*Rosszijszkaja Fegyercija*) – 1922. december 30-tól kezdve egészen a Köztársaság Legfelsőbb Tanácsának az „állami szuverenitásról” elfogadott nyilatkozatáig – lényegében a Szovjetunió egyik tagköztársaságaként meglehetősen korlátozott önállóságot élvezett. Az ország történelmének ekkor megkezdődött új szakasza, az önálló orosz államiság és a demokratikus átalakulás időszaka merőben új távlatokat nyitott meg az 1991. augusztus 19–21. közötti sikertelen puccsot követően, illetve amikor 1991. december 8-án *de facto*, december 31-vel *de jure* megszűnt létezni a Szovjetunió.¹⁷

Oroszország az egykori Szovjetunió 22,4 millió négyzetkilométerből 17 075 400 négyzetkilométert, 291 milliós lakosságából pedig 149 milliót, illetve a négymilliós hadseregéből 2,8 milliós haderőt „örökölt”. Megörökölte ugyanakkor a nukleáris eszközök gyakorlatilag teljes állományát, hiszen Kazahsztán, Belarusz és a budapesti memorandumot¹⁸ követően Ukrajna is lemondott atomeszközeiről, és azok szinte mind az Oroszországi Föderációhoz kerültek. Az orosz politikai és katonai vezetés

¹⁶ ZOLOTARJOV 2004.

¹⁷ TÖMÖSVÁRY–NAGY 1999: 9.

¹⁸ A budapesti memorandum elnevezésű nemzetközi megállapodást 1994. december 5-én, Budapesten írták alá az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ) itt megtartott konferenciáján. Az egyezmény biztonsági garanciákat nyújt az aláíró feleknek annak kapcsán, hogy Ukrajna csatlakozott a nukleáris fegyverek korlátozásáról szóló atomsorompó-egyezményhez. A memorandumot eredetileg három atomnagyhatalom, Oroszország, az Amerikai Egyesült Államok és az Egyesült Királyság írta alá.

már az Oroszországi Föderáció megalakulásakor felismerte, hogy az ilyen nagyságrendű haderő fenntartása jelentősen meghaladja az ország teherbíró képességét és tényleges védelmi szükségleteit. Egy sor objektív tényező mellett (a Kelet-Közép-Európából és a volt szovjet tagköztársaságokból kivont alakulatok átdiszkálási problémái, a nukleáris erők átrendezése, új hadászati csoportosítások létrehozása és a jelentős létszámcsökkentés) megnehezítette az éppen csak kialakulóban lévő új honvédelmi vezetés helyzetét. Az e feladatok végrehajtásával kapcsolatos tennivalókat próbálták megfogalmazni az „új Oroszország” első biztonságpolitikai dokumentumában, az 1993-ban elnöki rendelettel jóváhagyott katonai doktrínában.

Az Oroszországi Föderációban napjainkig összesen 10 alapvető biztonságpolitikai dokumentum vált ismertté a következő időrendi bontásban:

- ♦ 1993: katonai doktrína;
- ♦ 1997: nemzeti biztonsági koncepció;
- ♦ 2000: nemzeti biztonsági koncepció;
- ♦ 2000: katonai doktrína;
- ♦ 2009: nemzeti biztonsági stratégia;
- ♦ 2010: katonai doktrína;
- ♦ 2014: katonai doktrína;
- ♦ 2015: nemzeti biztonsági stratégia;
- ♦ 2020: nukleáris elrettentési stratégia;
- ♦ 2021: nemzeti biztonsági stratégia.

Az orosz biztonságpolitikai dokumentumok összehasonlító elemzése lehetővé teszi az Oroszországi Föderáció mindenkori biztonságpolitikai értékelésének, a változó nemzetközi helyzethez való alkalmazkodásának, az állam biztonságával kapcsolatos fenyegetettség-percepciójának, célkitűzéseinek és prioritásainak, valamint az atomeszközök alkalmazásával kapcsolatos nézetei változásainak áttekintését is. Jelen tanulmányomban az orosz biztonságpolitikai gondolkodás változását próbálom bemutatni a nukleáris eszközök alkalmazásával összefüggésben az 1993-ban elfogadott katonai doktrínától kezdve a 2021-ben jóváhagyott nemzeti biztonsági stratégiáig bezárólag.

AZ 1993. ÉVI KATONAI DOKTRÍNA

A doktrína – a későbbiekben kiadott doktrínákhoz hasonlóan – az orosz állam által hivatalosan elfogadott nézetek rendszerét tartalmazza, amelyek a háborúk és a fegyveres konfliktusok megakadályozására, a haderő fejlesztésére, a fegyveres erőknek

az ország fegyveres védelmére történő felkészítésére, az állam katonai biztonságát érintő fenyegetések elhárítására, továbbá az Oroszországi Föderáció létfontosságú érdekeinek védelme érdekében a haderő és az ország más fegyveres testületeinek alkalmazására vonatkoznak.

Az Oroszországi Föderáció első biztonságpolitikai dokumentumát, Oroszország első katonai doktrínáját Jelcin elnök 1993. november 2-án hagyta jóvá, az 1833. számú elnöki rendelettel, *Az Oroszországi Föderáció katonai doktrínájának alapvető rendelkezései* címmel¹⁹ jelent meg. A katonai doktrína kidolgozásának és hatálybalépésének időpontjában Oroszország még nem rendelkezett nemzeti biztonsági koncepcióval. Így a katonai doktrína egyfajta „hiánypótló” stratégiai dokumentumként jelent meg, felvállalva a nemzeti biztonsági koncepció feladatainak egy részét, míg a katonai biztonság terén ágazati stratégiaként is fontos szerepet vállalt magára. A katonai doktrína megjelenésének időszakában az Andrej Kozirjev²⁰ vezette orosz diplomácia azt az elvet vallotta, hogy Oroszország és a Nyugat természetes szövetségesek, és minden tekintetben kereste az együttműködést a nyugati országokkal, főként az Egyesült Államokkal. Ezt a tendenciát figyelembe véve érthető, hogy a doktrína leszögezi: egyetlen országot sem tekintenek ellenségnek, sőt hangsúlyozza a fegyverzetek, különösen a nukleáris eszközök csökkentésének fontosságát, a vitás kérdések politikai, diplomáciai és nemzetközi jogi úton történő elrendezésének elsőbbségét a katonai erővel szemben. Ugyancsak fontosnak tartja a partnerség és az együttműködés szerepét az államok közötti kapcsolatokban. Ugyanakkor a fegyveres erőket csak az állam függetlenségének és szuverenitásának védelmében tartja alkalmazhatónak. Az akkori orosz katonai vezetés (Pavel Gracsov²¹ hadseregtábornok és Mihail Kolesznyikov²² hadseregtábornok) azonban mindezek ellenére, sőt „az Amerikai Egyesült Államokkal megkötött kétoldalú megállapodások, valamint az egykori hidegháborús ellenséggel, a NATO-val elindított együttműködés ellenére fontosnak tartotta a paritás fenntartását az Amerikai Egyesült Államokkal a nukleáris eszközök terén. A paritás mellett új alapelvként jelent meg a »сдерживание/visszatartás«, amelynek fogalmát orosz részről az 1995-ben a katonapolitika nukleáris alapelveire vonatkozóan elfogadottak szerint úgy értelmezik, hogy a nukleáris visszatartás a katonai-politikai visszatartás azon megjelenési formája, amely során

¹⁹ Основные положения военной доктрины Российской Федерации 1993.

²⁰ Andrej Vlagyimirovics Kozirjev orosz politikus, 1990. október 11. – 1996. január 6. között az Oroszországi Föderáció külügyminisztere, jelenleg az Egyesült Államokban, Miami-ban él.

²¹ Pavel Szergejevics Gracsov hadseregtábornok (1948–2012) a Szovjetunió hőse, 1992–1996 között védelmi miniszter.

²² Mihail Petrovics Kolesznyikov hadseregtábornok, vezérkarfőnök, 1992–1996 között a védelmi miniszter első helyettese.

az atomfegyverek alkalmazásának fenyegetése (a nukleáris megtorlás fenyegetése) tántorítja el az ellenséget az agresszió végrehajtásától, meggyőzve őt arról, hogy agresszív fellépése következtében válaszlépésként atomfegyver kerül ellene bevetésre, számára elfogadhatatlan – azaz visszatartó hatású – következményeket, károkat okozva.”²³

A nukleáris fegyverek alkalmazásával kapcsolatos rész a korábban már jelzett nukleáris elrettentést bontja ki, és kimondja: az ország nukleáris politikájának célja, hogy megszüntesse a nukleáris háború veszélyét azzal, hogy visszatartja/elrettenti az Oroszországi Föderáció és/vagy szövetségesei elleni agresszort az erőszak alkalmazásától, továbbá az alábbi elvek mentén látja a nukleáris erő alkalmazásának lehetőségét:

- ♦ az Oroszországi Föderáció nem alkalmaz nukleáris fegyvert a nukleáris fegyverek leszereléséről szóló 1968. július 1-jén aláírt szerződés részes államai ellen, akik nem rendelkeznek nukleáris fegyverekkel, leszámítva azt az esetet, ha: az Oroszországi Föderáció területét, fegyveres erőit vagy más alakulatait támadás éri, és a támadó vagy annak bármely szövetségese rendelkezik nukleáris fegyverekkel;
- ♦ egy ilyen állam nukleáris fegyvereket birtokló állammal közös támadást hajt végre az Oroszországi Föderáció, annak területe, fegyveres erői vagy más alakulatai vagy szövetségesei ellen, vagy ilyen támadás végrehajtását támogatja.

A dokumentumban az orosz vezetés rögzítette, hogy a fentieken túl aktívan támogatja a nukleáris fegyverkísérletek beszüntetését, és elősegíti az e kérdésekkel kapcsolatos párbeszéd létrehozását azzal a végső céllal, hogy átfogó tilalmat érjenek el, és aktív részese kíván lenni az atomfegyverek számának minimálisra csökkentését, majd teljes beszüntetését célzó, az atomfegyverek elterjedését korlátozó és ellenőrző nemzetközi mechanizmusoknak.

Az 1993. évi katonai doktrína azonban – a látszólag kedvezőbb nemzetközi kapcsolatrendszer ellenére – egy vonatkozásban mindenképpen visszalépést jelentett a Szovjetunió időszakában ismertté vált katonai doktrínához képest: amennyiben a nukleáris csapásmérő eszközöket nem pusztán elrettentést szolgáló politikai eszközökként jelenítette meg, hanem felvetette azok megelőző/preventív alkalmazásának lehetőségét is, amit úgy lehet értelmezni, hogy Oroszország fenntartja magának a lehetőséget az atomfegyverek elsőként történő alkalmazására.

²³ DEÁK 2018: 40.

AZ 1997. ÉVI NEMZETI BIZTONSÁGI KONCEPCIÓ

Az Oroszországi Föderáció első nemzeti biztonsági koncepcióját Borisz Jelcin elnök 1997. december 17-én hagyta jóvá. A dokumentum bemutatja, hogy miként látja Oroszország saját helyét a világ közösségében, részletezi az ország nemzeti érdekeit, mégpedig úgy, hogy felsorolja a világ azon térségeit, ahol ezek az érdekek markánsan megjelennek. Sorra veszi az Oroszországi Föderáció nemzeti biztonságát fenyegető veszélyeket, végezetül tételesen megfogalmazza azokat a tennivalókat a kül-, bel- és biztonságpolitika, a gazdaság, a kultúra és a művészet, valamint kiemelten a védelmi szféra területén, amelyeket az Oroszországi Föderáció nemzeti biztonságának garantálása érdekében szükségesnek tart elvégezni.

A helyzetelemzés fontos eleme, hogy a dokumentum szerint a nemzetközi viszonyokban megmarad a katonai tényezők jelentősége, illetve az is, hogy a NATO bővítésével kapcsolatos fenntartás hangsúlyozása mellett külön katonai veszélyforrásként jelöli meg azt a tényt, hogy a bővítéssel az Észak-atlanti Szövetség Szervezete domináns katonai-politikai erőként jelenik meg Európában. Érdekesnek mondható az a tény is, hogy a biztonság egyetemes nemzetközi szervezetei között az ENSZ Biztonsági Tanácsának és az EBESZ-nek, illetve a FÁK-nak a szerepét kívánja erősíteni, míg az Európai Uniót és az Európai Tanácsot meg sem említi a dokumentum.

A védelmi szféra területén fontos észrevétel, hogy Oroszország nem törekszik a paritás fenntartására (gazdasági potenciálját tekintve nem is lenne ebben az időszakban képes erre), hanem a stratégiai visszatartás elvét tekinti fontosnak, valamint az ehhez, illetve az ország védelméhez elégséges katonai erő – beleértve a nukleáris erőket is – biztosítását.²⁴ Az Oroszországi Föderáció Fegyveres Erői legfontosabb feladatának a koncepció a nukleáris visszatartás szintjének biztosítását tekinti. Ennek garantálása érdekében meg kell jegyezni, hogy az orosz katonai és politikai vezetés mindent elkövetett a Hadászati Rakétacsapatok készültségi szintjének fenntartása érdekében még akkor is, amikor a fegyveres erők egésze éppen „hét szűk esztendő” élt át. A létszám a haderőreformok következtében ugyanis fokozatosan csökkent, és a haderő részére jóváhagyott költségvetésnek is csak bizonyos hányadát kapta meg a Védelmi Minisztérium.

A Gracsov-féle reform időszakában (1995) 2,8 millióról 2,4 millióra csökkent a létszám, a biztosított költségvetésnek csupán 75%-át kapta meg a tárca. A Rogyionov-féle²⁵ reform idején (1997) tovább csökkent a létszám 1,7 millióra,

²⁴ TÖMÖSVÁRY–NAGY 1999: 122.

²⁵ Igor Nyikolajevics Rogyionov hadseregtábornok, 1996. július 17-től 1997. május 22-ig az Oroszországi Föderáció védelmi minisztere.

ekkor már csupán a költségvetés 65%-a állt a védelmi tárca rendelkezésére. Végezetül a Szergejev-féle²⁶ reform időszakában (1998) 1,2 millióra tervezték csökkenteni a haderő létszámát a jóváhagyott költségvetés 68%-ának rendelkezésre állása mellett.

A nukleáris eszközök alkalmazását illetően a dokumentum mintegy megerősíti az 1993. évi katonai doktrínában megfogalmazottakat: nevezetesen Oroszország indokolt, végső esetben nem mond le a nukleáris fegyverek elsőként való alkalmazásáról. Az Oroszországi Föderáció Fegyveres Erőinek legfontosabb feladata a dokumentum szerint, hogy biztosítsa a nukleáris elrettentést a nukleáris és hagyományos eszközökkel vívott, nagy kiterjedésű és regionális háborúk megelőzése, valamint a szövetséges kötelezettségvállalások teljesíthetősége érdekében. A feladat végrehajtásához az Oroszországi Föderációnak olyan nukleáris erőkkel kell rendelkeznie, amelyek garantálják az elérni kívánt veszteséget az agresszor államnak vagy szövetségnek. Emellett ugyanezen fejezet egy későbbi pontjában említi, hogy az ország nemzetbiztonságának biztosítása érdekében részt vesz a nukleáris és hagyományos fegyverek csökkentésére és a tömegpusztító fegyverek és hordozóeszközök elterjedése megakadályozásának ellenőrzésére irányuló szerződések realizálásában.

A két dokumentum időszakában (ez Jelcin elnökségének időszaka) került sor a START-2²⁷ egyezmény aláírására, amelyet az amerikai fél 1996-ban, az orosz fél pedig csak 2000-ben ratifikált. Viszont mindkét fél betartotta annak előírásait, amelyek értelmében 3000–35 000 darabra kellett csökkenteni a nukleáris töltetek számát. Ebből az egyezményből – egyes orosz szakértők szerint – Oroszország került ki vesztesékként, mert – a Szovjetuniótól megöröklött nukleáris triád következtében – hordozóeszközeinek 65%-a földi telepítésű eszköz volt, rakétasilókban elhelyezve, amelyek jó részét a silókkal együtt fel kellett számolni. (Ezzel szemben az USA nukleáris triádjának 55%-át képezte a haditengerészeti komponens, ahol a leszerelést követően a tengeralattjárók megmaradtak, míg az orosz fél a rakétákkal együtt a silókat is felszámolta.)²⁸ Az R-36M „Szatana” (SS-18) típusú interkontinentális ballisztikus rakéták egy részét kivonták (először 1993, majd 1997. decemberi határidővel). Ekkor kezdték rendszerbe állítani először (1997-ben) az RT2P Topol (SS-25), majd később a korszerűsített RT2PM Topol M (SS-27) típusú interkontinentális ballisztikus rakétát.

²⁶ Igor Dmitrijevics Szergejev marsall, 1997. május 22-től 2001. március 28-ig az Oroszországi Föderáció védelmi minisztere.

²⁷ START II: *Strategic Arms Reduction Treaty* (Stratégiai Fegyverzetcsökkentési Szerződés II). 1993. január 3-án írták alá Moszkvában.

²⁸ *Стратегическое ядерное вооружение России в годы 1991–2000* 1998.

Meg kell említeni még, hogy az Amerikai Egyesült Államok 2001-ben bejelentette, és 2002-ben (június 13.) formálisan is kilépett az ABM–72²⁹ szerződésből, amire válaszul Oroszország már másnap kilépett a START–2 megállapodásból. A megváltozott biztonságpolitikai környezet és a hatályban lévő szerződések következtében Oroszország arra kényszerült, hogy újragondolja nukleáris triádja szerkezetét, és nagyobb figyelmet kellett fordítania a meglévő szárazföldi és légi komponens, valamint különösen a haditengerészeti komponens fejlesztésére.

A 2000. ÉVI NEMZETI BIZTONSÁGI KONCEPCIÓ

Az Oroszországi Föderáció 2000. évi nemzeti biztonsági koncepcióját Vlagyimir Putyin elnök hagyta jóvá 2000. január 10-én.³⁰ Az 1997-es és a 2000-es biztonsági koncepció felépítésében, logikájában nagyon hasonlít egymásra. Mindkét koncepció négy azonos fejezetből áll. A dokumentumok kezdőmondata mindkét esetben előre jelzi, hogy az adott politikai dokumentum a hivatalos nézetek összességét tükrözi az egyén, a társadalom és az állam biztonságának fenntartásáról, és mindkét dokumentum komplex módon értelmezi a biztonságot.³¹

A 2000. évi koncepció tartalmában azonban már érezhető a megváltozott biztonságpolitikai környezet hatása, hiszen 1999-ben került sor a NATO légi hadműveletére Jugoszláviában, a három „visegrádi ország” felvételére az Észak-atlanti Szerződés Szervezetébe. A dokumentum megállapítja, hogy a nemzetközi viszonyok fejlődésének jelenlegi szakasza új lehetőségeket nyitott meg az Oroszországi Föderáció számára saját biztonságának biztosítása terén. Megteremtődtek az előfeltételek a nemzetközi kapcsolatok demilitarizálására, a jog szerepének megerősödésére a vitás államközi problémák megoldásában, csökkent a közvetlen agresszió veszélye az Oroszországi Föderáció ellen. Kirajzolódtak az Oroszországi Föderáció a világgazdaságba történő szélesebb körű integrálódásának perspektívái. Kibővült Oroszország érzékenysége sok állammal a nemzetközi biztonság olyan problémáiban, mint a tömegpusztító fegyverek elterjedésének megakadályozása, a regionális konfliktusok kezelése, illetve megelőzése, a nemzetközi terrorizmus és a kábítószer-kereskedelem visszaszorítása, a globális jellegű ökológiai problémák megoldása. Mindez jelentősen megnöveli Oroszország nemzeti biztonsága biztosításának lehetőségét nem

²⁹ ABM: *Anti-Ballistic Missile Agreement* (ballisztikus rakéták elleni védelmi egyezmény). 1972-ben írták alá.

³⁰ Kremlin.ru 2000a.

³¹ NAGY–TÖMÖSVÁRY 2018: 5.

katonai eszközökkel, szerződéses, jogi, politikai, gazdasági és más intézkedések révén. Ugyanakkor jelentős nehézségekbe ütközik az általános és átfogó európai biztonsági modell kialakításának folyamata. A NATO keleti irányú kibővítésének perspektívája elfogadhatatlan Oroszország számára, minthogy fenyegetést jelent nemzeti biztonságára nézve, és növekszik a fenyegetettség foka és mértéke a védelmi szférában. A NATO áttért a felelősségi körzetén kívül eső térségekben az erőszakos beavatkozás gyakorlatára, ami Moszkva szerint globális destabilizációval fenyeget. Még nem kellően hatékonyak a béke és a biztonság fenntartásának intézményei sem globális szinten (Egyesült Nemzetek Szervezete), sem regionális viszonylatban (Független Államok Közössége), ami korlátozza Oroszország lehetőségeit.³²

A 2000. évi koncepció alapvető célként fogalmazza meg a katonai szervezet korszerűsítését – racionális védelmi kiadások mellett –, figyelembe véve a kollektív biztonsági rendszer kialakításának szükségességét a Független Államok Közösségének keretében. Oroszország nem törekszik a paritás fenntartására a fegyverzetekben és a fegyveres erőiben a világ vezető államaival, hanem a reális visszatartás elvét tartja szem előtt. Ezzel együtt azonban amíg a katonai erő alkalmazásáról való lemondás nem válik általánosan elfogadott gyakorlattá a nemzetközi kapcsolatokban, az Oroszországi Föderáció nemzeti érdekei megkövetelik az ország védelméhez elégséges katonai erő – közte a nukleáris erő – fenntartását. Sőt, Oroszország jogot formál arra, hogy minden rendelkezésére álló erőt és eszközt igénybe vegyen, beleértve az atomfegyvert is, amennyiben valamely fegyveres agresszió kiobbantásának eredményeképpen veszélybe kerül az Oroszországi Föderáció pusztá létezése. Oroszország tehát változatlanul fenntartja magának a jogot az atomfegyver elsőként történő alkalmazására.³³

A 2000. ÉVI KATONAI DOKTRÍNA

Az Oroszországi Föderáció 2000. évi katonai doktrínáját Vlagyimir Putyin elnök 2000. április 21-én hagyta jóvá. A doktrína, ahogy a dokumentum fogalmaz, olyan hivatalos nézetek összessége, amelyek meghatározzák az Oroszországi Föderáció biztonsága garantálásának katonapolitikai, katonai-stratégiai és katonai-gazdasági alapjait. Bevezetőjében kifejti, hogy olyan átmeneti korszak dokumentuma, amelyet a demokratikus államiság formálódása, a többvektoros gazdaság kialakítása, a katonai struktúra átalakítása és a nemzetközi kapcsolatok dinamikus átalakulása jellemez.

³² NAGY-TÖMÖSVÁRY 2018: 75–79.

³³ NAGY-TÖMÖSVÁRY 2016.

Ez a doktrína az 1993. évi katonai doktrína és a 2000. évi nemzeti biztonsági koncepció alapelveinek figyelembevételével készült, és védelmi jellegű dokumentum.

Kimondja, hogy Oroszország megőrzi nukleáris hatalmi státuszát a saját maga vagy szövetségesei elleni agresszióval szembeni visszatartás céljából. Ugyanakkor szigorúan betartja a nukleáris fegyverek korlátozását, csökkentését és megsemmisítését előíró nemzetközi szerződésekben vállalt kötelezettségeit, és elősegíti az azokban foglaltak realizálását. Betartja a START-egyezményekben, valamint az ABM-szerződésben vállalt kötelezettségeit, és kész az USA-val kétoldalú vagy a többi atomhatalommal kötött többoldalú megállapodás alapján tovább csökkenteni saját nukleáris erőit olyan minimális szintre, amely még biztosítja a stratégiai stabilitást. Az Oroszországi Föderáció ugyanakkor abból indul ki – figyelmeztet a dokumentum –, hogy rendelkeznie kell olyan nukleáris potenciállal, amellyel súlyos veszteséget képes okozni bármely, az Oroszországi Föderáció vagy szövetségesei ellen agressziót végrehajtó államnak vagy szövetségi rendszernek.

A doktrína a békés megoldások előnyben részesítésének hangsúlyozása mellett csökkenti a nukleáris eszközök alkalmazásának a korábbi nemzeti biztonsági koncepciókban meghatározott küszöbértékét. A dokumentum ugyanis lehetővé teszi a nukleáris fegyverek alkalmazását a hagyományos fegyvereket használó, nagyszabású agresszióra való válaszadás esetén, amennyiben az az Oroszországi Föderáció nemzeti biztonsága szempontjából kritikus következményekkel járna. A dokumentumban Oroszország fenntartja a jogot, hogy nukleáris fegyvert használjon bármely tömegpusztító fegyver alkalmazásával végrehajtott támadásra való reagálásra is. Kimondja azt is, hogy Oroszország nem alkalmaz nukleáris fegyvert az atomsorompó-egyezmény olyan részes tagállama ellen, amelyik nem rendelkezik nukleáris fegyverrel, kivéve, ha támadást intéz az Oroszországi Föderáció vagy szövetségesei ellen.³⁴

Tulajdonképpen ez volt az első olyan katonai doktrína, amelyet az éppen aktuális nemzeti biztonsági koncepcióra építve dolgoztak ki, és amely a nukleáris elrettenés területén is azzal teljes szinkronban fogalmazta meg tételeit. A nukleáris erők alkalmazásával kapcsolatos nézetek területén az 1993. évi katonai doktrínában megfogalmazottakhoz képest mindenképpen változást jelent ez a katonai doktrína. A nemzeti biztonsági koncepció és a katonai doktrína mellett ebben az évben dolgozták ki az Oroszországi Föderáció külpolitikai koncepcióját és információs biztonsági doktrínáját is.

³⁴ Kremlin.ru 2000b.

A 2009. ÉVI NEMZETI BIZTONSÁGI STRATÉGIA

Az Oroszországi Föderáció 2009. évi, 2020-ig tartó időszakra szóló nemzeti biztonsági stratégiáját Dmitrij Medvegyev elnök 2009. május 12-én hagyta jóvá. A stratégia a korábbi koncepcióhoz képest annyival jelentett többet, hogy meghatározta a nemzeti stratégiai prioritásokat, meghatározta a nemzeti biztonság értékelésének kritériumait. Fontos különbséget jelentett még, hogy karakteresen meghatározta az Oroszországi Föderáció politikai céljait: az ország világhatalmi pozícióinak visszaszerzését, Oroszország szilárd, sokoldalú fejlődésének, valamint az ország területi sérthetlenségének és szuverenitásának biztosítását.³⁵ Az új stratégia határozottabb hangvételéhez minden bizonnyal hozzájárultak a 2008. évi orosz–grúz háború eseményei és tanulságai. Míg a korábbi koncepcióban az Oroszországot fenyegető agresszió veszélyét csökkenő tendenciaként említi, addig a NATO keleti irányú bővítéseit, valamint a külföldi hírszerző szolgálatok fokozódó tevékenységét értékeli kockázatként. Ezzel együtt területi épségét nem értékeli veszélyeztetettnak, kockázatot jelentő tényezőnek értékeli viszont az állam határainál zajló lokális háborúkat. A jelen dokumentum ezzel szemben egyáltalán nem említi az ország elleni agresszió csökkenő veszélyét, helyette a „katonai fenyegetettség növekvő foka” kifejezést használja.

A 2009. évi stratégia konkrétan megfogalmazza, hogy szoros, kölcsönös kapcsolatban van Az Oroszországi Föderáció társadalmi-gazdasági fejlődésének hosszú távú koncepciója 2020-ig című dokumentummal, ami egyben garanciául is szolgálhat a stratégiában megfogalmazott célok realizálása tekintetében. Az általános megfogalmazások közül meg kell említeni a biztonságpolitikai környezet változásaira legjobban utaló részeket, amelyek lényege: Oroszország megerősödése a nemzeti biztonságát fenyegető, komplex jellegű új veszélyek közepette megy végbe. Az Oroszországi Föderáció önálló kül- és belpolitikát folytat, ez ellenlépéseket vált ki az Egyesült Államok és szövetségesei részéről, akik meg kívánják őrizni domináló szerepüket a világ dolgaiban. Az Oroszország visszatartására irányuló politikájuk politikai, gazdasági, katonai és informatikai nyomásgyakorlás formájában nyilvánul meg. A nemzetközi kapcsolatokban nem csökken az erő szerepe.

A nukleáris erőkkal kapcsolatban a dokumentum kiemeli, hogy az Oroszországi Föderáció egyik legfontosabb feladata a visszatartás megvalósítása, annak érdekében, hogy bármilyen jellegű, Oroszország vagy szövetségesei ellen irányuló agressziót (beleértve a nukleáris fegyverrel végrehajtottat is) megelőzzön. Ennek érdekében rendelkeznie kell olyan nukleáris erőkkal, amelyek képesek garantálni a súlyos

³⁵ Russian National Security Strategy 2009: 6.

veszteség okozását bármely agresszor államnak vagy koalíciónak. Az Oroszországi Föderáció valamennyi rendelkezésére álló eszköz alkalmazásával – beleértve a nukleáris erőket is – kész fegyveres agresszió esetén azt elhárítani, ha a válsághelyzet felszámolásának más lehetőségei már kimerültek.

A 2010. ÉVI KATONAI DOKTRÍNA

Az Oroszországi Föderáció 2010. évi katonai doktrínáját³⁶ Dmitrij Medvegyev elnök 2010. február 5-én hagyta jóvá. Ebben a doktrínában – a korábbi biztonságpolitikai dokumentumokkal ellentétben – gyakorlatilag mind a négy fejezetben hangsúlyozottan megfogalmazódnak a nukleáris erőkkal összefüggő megállapítások. A biztonságpolitikai környezet értékelése egybecseng az érvényben lévő nemzeti biztonsági stratégiáéval. A dokumentum mindjárt az elején leszögezi: annak ellenére, hogy az Oroszország elleni hagyományos és nukleáris fegyverekkel indított nagy méretű háború veszélye csökken, a katonai veszélyforrások több területen is megnövekedtek. E veszélyforrások közé sorolja a globális stabilitást aláásó stratégiai rakétavédelmi rendszer elemeinek európai telepítését, a kozmikus térség militarizálását, a stratégiai jelentőségű nagy pontosságú fegyverek telepítését, a tömegpusztító eszközök, valamint a rakétafegyverek és -technológiák elterjedését és az atomfegyverrel rendelkező országok számának növekedését.

A dokumentum megjegyzi, hogy bármely hagyományos fegyverekkel induló fegyveres konfliktus (nagy méretű vagy regionális háború), amely magának az államnak a létezését fenyegeti, nukleáris katonai konfliktussá válhat. Éppen ezért a nukleáris fegyver továbbra is mind a hagyományos fegyverekkel, mind a nukleáris eszközökkel vívott háborútól való visszatartás, vagyis a megelőzés fontos eszköze marad. Ebből következően a doktrína fő feladatként jelöli meg az orosz stratégiai nukleáris erők megfelelő szinten tartását, hogy a fenti célnak meg tudjanak felelni.

A dokumentum másik fontos kitétele az alkalmazást érinti, amikor kijelenti, hogy az Oroszországi Föderáció fenntartja magának a jogot az atomfegyver alkalmazására abban az esetben, ha ellene és/vagy szövetségesei ellen nukleáris vagy más tömegpusztító fegyvert alkalmaznak, valamint akkor is, ha egy Oroszország ellen hagyományos eszközökkel végrehajtott támadás esetén veszélybe kerül magának az államnak a léte. Mindezt úgy is értelmezhetjük, hogy Moszkva fenntartja magának az atomfegyver elsőként történő alkalmazásának jogát.

³⁶ Kremlin.ru 2010.

Fontos észrevétel az is, hogy míg a 2009. évi stratégiában a katonai veszélyforrások között említették a vezető külföldi országok nukleáris eszközökben meglévő fölényét, valamint a fegyverek korlátozását és csökkentését szolgáló egyezményekből történő „kihátrálását”, addig a 2010. évi katonai doktrína már erről nem tesz említést. Ennek oka az, hogy 2009 májusában még nem tűnt egyértelműnek az új START-egyezményről³⁷ folytatandó tárgyalások megkezdése, de 2010 februárjában már megkezdődtek a tárgyalások, és nem lett volna célszerű ezt hangsúlyozni.

Magát a doktrínát számos kritika érte „hazai” szakértői oldalról is. Ezek lényege abban foglalható össze, hogy a törvényhozók (!), a szakértők, de a közvélemény is feleslegesnek tartja azt a titkolódzást, amely a stratégiai nukleáris erők fejlesztésével, forrásainak biztosításával kapcsolatban jellemezte és jellemzi az orosz biztonságpolitikai dokumentumokat. Ellenpéldának az amerikai gyakorlatot hozzák fel, ahol gyakorlatilag minden ilyen jellegű adat nyilvánosságot kap. Ebben a kérdéskörben némi előrelépést majd a 2020. évi „elrettentési” doktrína jelent, de erről bővebben majd a későbbiekben lesz szó.

A 2014. ÉVI KATONAI DOKTRÍNA

Az Oroszországi Föderáció 2014. évi katonai doktrínáját³⁸ Vlagyimir Putyin elnök 2014. december 25-én hagyta jóvá. A dokumentum bevezetőjében jelzi, hogy a korábbiakhoz képest szélesebb alapokra építi tételeit: így felsorolja a 2010. évi nemzeti biztonsági stratégiát, az Oroszország 2020-ig szóló társadalmi-gazdasági fejlődéséről készült hosszú távú koncepciót, a külpolitikai koncepciót, az Oroszországi Föderáció 2020-ig szóló tengeri doktrínáját és az Arktika fejlesztésére kidolgozott stratégiát.

Ez a doktrína minden korábbiánál részletesebben foglalkozik a katonai veszélyekkel és fenyegetésekkel, illetve az ezekre adandó válaszokkal is. A dokumentum tisztázza a doktrína által használt legfontosabb fogalmakat, közte a nukleáris visszatartás fogalmát is: „a visszatartás” az Oroszországi Föderáció elleni agresszió megelőzésére irányuló külpolitikai, katonai és katonatechnikai intézkedések komplex rendszere.

³⁷ Az új START-egyezményt 2010-ben írta alá Barack Obama amerikai és Dmitrij Medvegyev orosz elnök, és a megállapodás 2011 februárjában lépett életbe. Az egyezmény 1550-ben maximalizálta a rendszerbe állított robbanófejek és 800-ban a hordozóeszközök – köztük a rendszerbe nem állított eszközök – számát. Az új START-szerződést 2021. február 4-én, 5 évre, 2026. február 4-éig meghosszabbították.

³⁸ *Военная доктрина Российской Федерации*” (утв. Президентом РФ 25.12.2014 N Пр-2976). Online: <https://mchs.gov.ru/dokumenty/2940>

A stratégiai visszatartás eszközeként a nukleáris és hagyományos erőket említi, de a nukleáris fegyverek továbbra is az orosz elrettentési arzenál sarokkövét képezik.

A veszélyforrások között kiemelten említi a dokumentum a globális stratégiai stabilitást és a nukleáris rakétafegyverek területén kialakult egyensúlyt megbontó stratégiai rakétavédelmi rendszer telepítését, valamint a „globális csapás” elméletének realizálását és a nem nukleáris, de nagy pontosságú stratégiai fegyverrendszerek telepítését. A nukleáris fegyverek alkalmazásával kapcsolatban a doktrína kijelenti: „Az Oroszországi Föderáció fenntartja magának a jogot az atomfegyver alkalmazására, amennyiben ellene vagy szövetségesei ellen atom- vagy más tömegpusztító fegyvereket használnak, valamint az Oroszországi Föderáció ellen hagyományos fegyverekkel végrehajtott agresszió esetén, amikor magának az államnak a léte kerül veszélybe.”³⁹ Az atomfegyver alkalmazására a döntést – a dokumentum szerint – az Oroszországi Föderáció elnöke hozza meg. Fontosnak tartom még megjegyezni, hogy a fegyveres erők feladatai között a doktrína felsorolja a stratégiai nukleáris erők állományának, harci és mozgósítási készségének, valamint kiképzettségének olyan szinten tartását, amely biztosítja a fegyverrendszerek működését és alkalmazhatóságát, valamint a rendszerek irányítását olyan szinten, hogy az bármilyen helyzetben garantálja az agresszornak okozandó helyrehozhatatlan veszteséget.

Bár nem a nukleáris fegyverekkel kapcsolatos témakörhöz tartozik, mindenképpen figyelemre méltó, hogy a doktrínába első ízben került be tételelesen az Oroszországi Föderáció határain kívül élő orosz állampolgárok védelme az őket ért fegyveres támadás esetén. Ez minden bizonnyal a 2014. évi ukrajnai események következménye, és egy esetleges kelet-ukrajnai beavatkozás doktrinális alapja lehet a későbbiekben.

A 2015. ÉVI NEMZETI BIZTONSÁGI STRATÉGIA

Az Oroszországi Föderáció 2015. évi nemzeti biztonsági stratégiáját Vlagyimir Putyin elnök 2015. december 31-én hagyta jóvá.⁴⁰ A stratégia szerkesztői az első fejezetben tisztázzák a dokumentumban használt legfontosabb fogalmakat.

A dokumentum az általános biztonságpolitikai környezetet bemutató részben hangsúlyozza, hogy a nemzetközi kapcsolatokban nem csökkent az erőtenyező

³⁹ Военная доктрина Российской Федерации (утв. Президентом РФ 25.12.2014 N Пр-2976). 27. pont. Online: <https://mchs.gov.ru/dokumenty/2940>

⁴⁰ Kremlin.ru 2015.

szerepe. Ugyanakkor a támadó fegyverzetek korszerűsítésére, az új rendszereik rendszeresítésére való törekvés gyengíti a globális biztonsági rendszert és a fegyverzet-csökkentési egyezményekben és szerződésekben előírt ellenőrzési lehetőségeket.

A globális és regionális stabilitás fenntartását lényegesen csökkentik az Egyesült Államok stratégiai rakétavédelmi rendszerének Európában, az ázsiai–csendes-óceáni térségben és a Közel-Keleten telepített komponensei, a „globális csapás”⁴¹ koncepciójának realizálása és a nagy pontosságú fegyverek nem nukleáris stratégiai rendszereinek rendszerbe állítása. Fennáll a lehetősége annak, hogy bővül az atomfegyverrel rendelkező országok köre.

Az Oroszországi Föderáció ugyanakkor azt vallja, hogy a nemzeti érdekek védelmében az erő alkalmazása csak abban az esetben megengedett, ha az erőszakmentes erőfeszítések (politikai, diplomáciai stb.) már nem eléggé hatékonyak. A stratégiai visszatartás és a háborús konfliktusok megelőzése céljából olyan politikai, katonai, katonatechnikai, diplomáciai, gazdasági, informatikai és más intézkedéseket kell tenni, amelyek a katonai erő Oroszországgal szembeni alkalmazásának megelőzésére, szuverenitásának és területi épségének védelmére irányulnak. A stratégiai visszatartás és a fegyveres konfliktusok megelőzése a nukleáris visszatartás potenciáljának megfelelő szinten tartása, a fegyveres erők magas fokú harckészültségi szintjének biztosítása révén valósul meg.

A stratégia kimondja, hogy az Oroszországi Föderáció nemzetközi kapcsolataiban a stabilitás és a kiszámíthatóság elvére támaszkodik a stratégiai támadó fegyverek területén. Oroszország teljesíti a stratégiai támadófegyverek korlátozásáról és csökkentéséről szóló megállapodásokban vállalt kötelezettségeit, és más államokkal együtt mindent elkövet a nukleáris és tömegpusztító fegyverek elterjedésének megakadályozása érdekében. Kész további két- vagy többoldalú megállapodásról tárgyalni a nukleáris potenciálok további olyan szintre történő csökkentése érdekében, amely még nem veszélyezteti nemzeti érdekeit, valamint a nemzetközi biztonságot és a stratégiai stabilitást.

A stratégia utal arra, hogy a nemzeti érdekek katonai védelmével kapcsolatos kérdéskörrel – közte a nukleáris erőkkel kapcsolatos feladatokkal is – a katonai doktrína foglalkozik, ezért ezeket nem említi részleteiben.

⁴¹ Az USA globális erőketvitítő képessége. Az úgynevezett *Air-Sea Battle* művelet, amelynek során a levegőből, a tengeren és a szárazföldön (a jövőben pedig az űrből is) mérnek csapást. Lásd KISS 2015.

AZ OROSZORSZÁGI FÖDERÁCIÓ ÁLLAMI POLITIKÁJÁNAK
ALAPJAI RÓL A NUKLEÁRIS ELRETTENTÉS
TERÜLETÉN CÍMŰ ELNÖKI RENDELET

Az Oroszországi Föderáció elnöke, Vlagyimir Putyin 2020. június 2-án hagyta jóvá 355. számú rendeletét,⁴² amelynek címe: *Az Oroszországi Föderáció állami politikájának alapjairól a nukleáris elrettentés területén*. Ez a dokumentum „elrettentési stratégia” néven került be a köztudatba.

Mindjárt az elején le kell szögezni, hogy ilyen szintű és tartalmú dokumentum, amely gyakorlatilag átláthatóvá tette Oroszország nukleáris elrettentésre vonatkozó politikájának alapelveit, a Szovjetunió és az Oroszországi Föderáció történelme során először került nyilvánosságra. A nukleáris visszatartás mint a stratégiai visszatartás alapja az Oroszországi Föderáció állami politikájának kiemelt prioritást élvező területe a nemzet biztonságának garantálása területén – hangsúlyozza a dokumentum. Maga az „elrettentési stratégia” négy fő fejezetből áll:

- I. *Általános tételek*
- II. *A nukleáris visszatartás lényege*
- III. *A nukleáris fegyverek alkalmazására történő áttérés feltételei az Oroszországi Föderációban*
- IV. *A szövetségi államhatalmi szervek és más állami szervek és szervezetek feladatai és funkciói a nukleáris visszatartás területén folytatott állami politika realizálása során*

A dokumentum lényegében a stratégiai tervezés alapjául szolgáló okmány, amely meghatározza azokat az országot fenyegető veszélyeket és fenyegetéseket, amelyek semlegesítése a nukleáris visszatartás fő feladata. Számba veszi a nukleáris visszatartás alapelveit és szubjektumait, valamint meghatározza a nukleáris fegyver alkalmazására való lehetséges áttérés feltételeit.

Szakértői szinten többen is felvetették, hogy mi is készítette ennek az okmánynak a megjelenítésére az orosz vezetést. A válaszokból egyértelműnek tűnik: egyrészt hogy az USA több, a nemzetközi biztonságot intézményesen garantáló egyezményből lépett ki az elmúlt években (2002: a rakétavédelmi egyezményből; 2019: a kis és közepes hatótávolságú rakéták megsemmisítéséről szóló egyezményből; 2020: a Nyitott Égbolt egyezményből), másrészt az USA 2018. évben kiadott *A nukleáris*

⁴² Об Основах государственной политики Российской Федерации в области ядерного сдерживания 02.06.2020. г. № 355 2020.

politika áttekintése című dokumentumában megfogalmazottak egy része, amelyek lényeges befolyással voltak a nukleáris visszatartásra:

- a hidegháborút követően első ízben nyilvánították Oroszországot ellenségnek;
- deklarálták a nukleáris fegyver preventív alkalmazásának lehetőségét;
- nyilvánosan meghirdették a nukleáris erők kardinális átfegyverzését, beleértve a tengeri telepítésű szárnyas rakétákat és a kis méretű harcászati alkalmazású nukleáris tölteteket, ami egyértelműen a nukleáris küszöb leszállítását jelentette;
- szó esik a globális rakétavédelmi rendszer európai komponenseinek telepítéséről;
- a dokumentum utalt a rakétavédelmi rendszer kozmikus elemeinek telepítésére is, valamint 2019-ben létrehozták a Kozmikus Erőket.⁴³

A dokumentum első fejezete hangsúlyozza, hogy a nukleáris visszatartással összefüggő állami politika kizárólag védelmi jellegű, és arra irányul, hogy a nukleáris erőket az ország szuverenitásának és területi sérthetlenségének biztosítására elegendő szinten legyen képes tartani. Az Oroszországi Föderáció az atomfegyvert kizárólag a visszatartás eszközének tekinti, amelynek alkalmazására csak szélsőséges esetben, kényszerű lépésként kerülhet sor.

Ugyancsak az első fejezetben fogalmazódik meg, hogy jelen okmány kidolgozásánál jogi-normatív bázisként az Oroszországi Föderáció alkotmányát, a nemzetközi jog általánosan elismert normáit és elveit, az ország védelmi szférával és a fegyverzetek ellenőrzésével kapcsolatos nemzetközi megállapodásait vették figyelembe. A fejezet végén jelzi az anyag, hogy a jelen dokumentumban lefektetett elveket a védelmi szférára ható külső és belső körülmények miatt később pontosíthatják.

A második fejezetben hangsúlyosan szerepel, hogy Oroszország senkit sem szándékozik megtámadni, de minden szükséges intézkedést megtesz annak érdekében, hogy semlegesítsen az ország ellen irányuló bármilyen agressziót. Ez a felfogás aktív stratégiai visszatartást jelent, amelyet akár aktív védelemnek is lehet nevezni. Oroszország nem engedi magát fegyverkezési hajszába bevonni, és fejlesztéseiben nem a mennyiségi, hanem a minőségi mutatókra helyezi a hangsúlyt. A nukleáris visszatartás az Oroszországi Föderáció Fegyveres Erői állományában található olyan harckészültségű erők és eszközök segítségével valósul meg, amelyek a nukleáris fegyverek alkalmazásával képesek pótolhatatlan veszteséget okozni a potenciális ellenfélnek. Maga a nukleáris visszatartás mind békeidőben, mind az agresszió

⁴³ CSERNYENKO 2020.

közvetlen veszélyének időszakában és a háború időszakában is, egészen az atomfegyverek alkalmazásáig betölti a feladatát.

A dokumentum felsorolja azokat a fő katonai veszélyforrásokat, amelyek a katonapolitikai helyzet változásai során katonai fenyegetést jelenthetnek az Oroszországi Föderáció számára:

- ♦ a potenciális ellenfél olyan általános rendeltetésű erőcsoportosításainak megjelenése az Oroszországi Föderációval és szövetségeseivel határos területeken vagy a part menti vizeken, amelyek állományában nukleáris eszközök hordozói találhatók;
- ♦ az Oroszországi Föderációt potenciális ellenfélnek tekintő államok rakétavédelmi rendszereinek és erőinek, kis és közepes hatótávolságú szárnyas és ballisztikus rakétáinak, nem nukleáris nagy pontosságú és hiperszonikus fegyvereinek, csapásmérő pilóta nélküli repülő eszközeinek, valamint irányított energiafegyvereinek telepítése;
- ♦ rakétavédelmi és csapásmérő eszközök létrehozása és a világűrben történő telepítése;
- ♦ nukleáris fegyverek és más tömegpusztító eszközök, valamint ezek hordozóeszközeinek megléte egyes államok birtokában, amelyeket alkalmazhatnak az Oroszországi Föderáció vagy szövetségesei ellen;
- ♦ a nukleáris fegyverek, illetve ezek célba juttató eszközeinek, gyártási technológiájának ellenőrizhetetlen elterjedése;
- ♦ nukleáris fegyverek és azok célba juttató eszközeinek elhelyezése atomfegyverrel nem rendelkező országok területén.⁴⁴

Figyelemre méltó megállapítás az is, hogy az Oroszországi Föderáció nukleáris visszatartást gyakorol egyes olyan országokkal vagy katonai koalíciókkal (tömbökkel, szövetségekkel) szemben, amelyek Oroszországot potenciális ellenfelüknek tekintik, és nukleáris fegyverrel és (vagy) más tömegpusztító fegyverrel, illetve jelentős mennyiségű, általános rendeltetésű katonai potenciállal rendelkeznek.

Az Oroszországi Föderáció a nukleáris visszatartást olyan államok esetében is megvalósítja, amelyek területén a potenciális ellenfél támadó fegyverzeteket (szárnyas és ballisztikus rakétákat, hiperszonikus repülő eszközöket, csapásmérő pilóta nélküli repülő eszközöket), irányított energiafegyvert, rakétavédelmi rendszer elemeit, rakétacsapást előjelző eszközöket, nukleáris vagy más tömegpusztító

⁴⁴ Об Основах государственной политики Российской Федерации в области ядерного сдерживания 02.06.2020. 2. № 355 2020: 3. pont.

fegyvert helyezett el, amely az Oroszországi Föderáció vagy szövetségesei ellen alkalmazható lenne.

A dokumentum rögzíti a nukleáris visszatartás alapelveit:

- ♦ a fegyverzet-ellenőrzés területén vállalt nemzetközi kötelezettségek betartása;
- ♦ a nukleáris visszatartás biztosítása érdekében végzett tevékenység folyamatos végzése;
- ♦ a nukleáris visszatartás adaptációja az adott katonai fenyegetésekhez;
- ♦ a potenciális ellenfél bizonytalanságban tartása a nukleáris visszatartást biztosító erők és eszközök nagyságrendjét, alkalmazási idejét és helyét illetően;
- ♦ a nukleáris visszatartásban részt vevő szövetségi végrehajtó hatalmi szervek és szervezetek tevékenységének centralizált állami irányítása;
- ♦ a nukleáris visszatartásban részt vevő erők struktúrájának és állományának, valamint eszközeinek racionalizálása és olyan szinten tartása, amely még minimálisan elég a meghatározott feladat végrehajtásához;
- ♦ a nukleáris visszatartáshoz kijelölt erők és eszközök állandó készenlétben tartása a harci alkalmazáshoz.⁴⁵

A II. fejezet végén a dokumentum pontosítja, hogy az Oroszországi Föderáció nukleáris visszatartó erői magukban foglalják a szárazföldi, tengeri és légi telepítésű nukleáris erőket, vagyis a nukleáris triádöt. A dokumentum III. fejezete az Oroszországi Föderáció atomfegyverek alkalmazására történő áttérésének feltételeit fogalmazza meg négy pontban. Az Oroszországi Föderáció fenntartja magának a jogot a nukleáris fegyverek alkalmazására válaszul arra, ha ellene vagy szövetségesei ellen nukleáris vagy más tömegpusztító fegyvert alkalmaznak, valamint abban az esetben is, ha az Oroszországi Föderáció ellen hagyományos fegyverekkel végrehajtott agresszió esetén veszélybe kerül magának az államnak a léte. A nukleáris fegyver alkalmazásáról a döntést az Oroszországi Föderáció elnöke hozza meg.

A dokumentum felsorolja a nukleáris fegyver alkalmazásának feltételeit, az alábbiak szerint:

- ♦ megbízható információ megléte arról, hogy ballisztikus rakétát indítottak Oroszország és/vagy szövetségesei ellen;
- ♦ nukleáris vagy más tömegpusztító fegyver alkalmazása Oroszország és/vagy szövetségesei ellen;

⁴⁵ Об Основах государственной политики Российской Федерации в области ядерного сдерживания 02.06.2020. г. № 355 2020: 15. pont.

- ♦ az ellenség befolyása (támadása) az Oroszországi Föderáció fontos, kritikus állami vagy katonai objektumaira (ellen), amelyek megakadályozhatják a válaszcsepés kiváltását;
- ♦ az Oroszországi Föderáció ellen hagyományos fegyverekkel végrehajtott agresszió esetén, amikor veszélybe kerül magának az államnak a léte.

Természetesen egy ellenséges rakéta indításának észlelésekor még nem lehet megállapítani, hogy az hagyományos vagy nukleáris töltetet hordoz, és valószínűsíthetően úgy kezelik, mintha nukleáris töltetet hordozna. Ilyenkor automatikus rezsimben tájékoztatják a katonai és a politikai vezetést, ahol majd megszületik a döntés a választ illetően. Mindenesetre ez a tétel is megerősíti az elsőként történő alkalmazás elvének fenntartását. A fejezet végén a dokumentum megjegyzi, hogy az Oroszországi Föderáció elnöke szükség esetén tájékoztathatja más államok vagy nemzetközi szervezetek politikai és katonai vezetőit a nukleáris fegyverek alkalmazásának szándékáról vagy az alkalmazásukra hozott döntéséről, illetve az alkalmazás tényéről.

A dokumentum IV. fejezete a különböző állami szervek és szervezetek feladatait vázolja a nukleáris visszatartással kapcsolatban, ezekre most nem térnek ki. Összességében egyedülálló dokumentum született, amelyet teljes egészében nyilvánosságra hozott az orosz vezetés. Természetesen az ördög itt is a részletekben rejtőzik, hiszen az alkalmazás katonatechnikai menetrendje továbbra is szigorúan titkos marad.

A 2021. ÉVI NEMZETI BIZTONSÁGI STRATÉGIA

Az Oroszországi Föderáció 2021. évi nemzeti biztonsági stratégiáját Vlagyimir Putyin elnök 2021. július 2-án hagyta jóvá.⁴⁶ Ez a dokumentum képezi a stratégiai tervezés alapját, amelyben megfogalmazódnak az Oroszországi Föderáció nemzeti érdekei és nemzeti stratégiai prioritásai, a nemzet biztonságának biztosításával és az ország hosszú távú fejlesztésével kapcsolatos célok és feladatok. Szól arról, hogy milyen megváltozott biztonságpolitikai környezetben kell mindezt elvégezni. Kimondja, hogy Oroszország képes hatékonyan ellenállni a külső befolyásolási kísérleteknek, és hangsúlyozza a nemzeti biztonság és az ország társadalmi-gazdasági fejlődése közötti szoros kapcsolatot.

⁴⁶ Kremlin.ru 2021.

„A mai világ az átalakulás időszakát éli. A világ politikai és gazdasági fejlődési központjainak növekedése, az új globális és regionális vezető országok erősödése a korábbi világrend struktúrájának megváltozásához és új világrend, új szabályok és elvek kialakulásához vezet.”⁴⁷

Fokozódik a feszültség az Oroszországi Föderáció határai közelében, egyes országok próbálkoznak a FÁK néhány országában dezintegrációs folyamatok szervezésével, mások fenyegetésként, sőt katonai ellenfélként minősítik Oroszországot. A stratégia utal arra, hogy ez a veszélyhelyzet könnyen az atomhatalmak részvételével megvívandó háborúba sodorhatja a világot. Ilyen politikai háttér mellett – hangsúlyozza a doktrína – a visszatartás érdekében Oroszország számára létfontosságú szuverenitásának és területi egységének erősítése, a társadalom alapjainak védelme, a biztonság és a védelem biztosítása és a belügyekbe történő beavatkozás megakadályozása.

A dokumentum felsorolja az Oroszországi Föderáció nemzeti érdekeit és nemzeti stratégiai prioritásait. A nemzeti érdekek védelme az alábbi nemzeti stratégiai prioritások realizálása révén biztosítható: a nép megőrzése, a védelem, az állami és társadalmi biztonság, az információs biztonság, a gazdasági biztonság, a tudományos és technológiai fejlődés, a környezeti biztonság, a hagyományos orosz szellemi-erkölcsi értékek, a kultúra és a történelmi emlékezet védelme, valamint a stratégiai stabilitás és a kölcsönösen előnyös nemzetközi együttműködés. Mind-egyik területen részletesen felsorolja a tennivalókat. Számunkra a védelemmel kapcsolatos kérdéscsoportból az alábbi megállapítások lényegesek:

- ♦ egy új globális háború és fegyverkezési hajszá elkerülése érdekében szükséges a stratégiai stabilitás fenntartási, valamint fegyverzet-ellenőrzési mechanizmusának folyamatos korszerűsítése, a tömegpusztító fegyverek és célba juttató eszközök elterjedésének megakadályozása;
- ♦ egy új globális háború kirobbantásának és a nukleáris fegyverek alkalmazásának megelőzése;
- ♦ a nukleáris visszatartó erők potenciáljának megfelelő szinten tartása.

A nukleáris erők alkalmazásának elveiről maga a stratégia – a korábbi dokumentumokkal ellentétben – még olyan szinten sem tesz említést, hogy milyen esetekben alkalmazza az Oroszországi Föderáció a rendelkezésére álló nukleáris potenciált. Ennek az oka valószínűleg abban rejlik, hogy az „elrettentési stratégia” csupán pár hónappal ezelőtt jelent meg, és az ezeket a kérdéseket részletesen tárgyalja.

⁴⁷ Kremlin.ru 2021: II. fejezet, 6. pont.

BEFEJEZÉS

Mind a Szovjetunió időszakának tapasztalatai, mind a fentiekben bemutatott tíz dokumentum igazolja, hogy a mindenkori orosz politikai vezetés a változó biztonságpolitikai környezethez próbálta igazítani a nukleáris fegyverekkel kapcsolatos felfogását, különös tekintettel azok alkalmazására. Az alkalmazásra számba vehető eszközök tekintetében kezdetben – pontosabban gyakorlatilag a hidegháború megszűnéséig terjedő időszakban – a szovjet vezetés célja az volt, hogy lehetőleg mennyiségileg biztosítsa a paritást az Egyesült Államok nukleáris eszköztárával, az Oroszországi Föderáció időszakában viszont már minőségi szinten is arra törekedtek, hogy állják a versenyt az USA stratégiai nukleáris eszközeivel (sőt Putyin híressé vált „videós bejelentését” követően meg is előzzék azt). Ez utóbbiak bemutatására részben a terjedelmi korlátok, részben azért nem tértem ki részletesen, mert ezeknek a döntő többségét még nem rendszerezítették az Oroszországi Föderáció Fegyveres Erőinél. Valamennyi dokumentum áttekintése során kísérletet tettem arra, hogy bemutassam a Szovjetunió időszakának gyakorlatán, valamint az Oroszországi Föderáció biztonságpolitikai dokumentumainak áttekintésén keresztül a nukleáris fegyverek alkalmazásának elveivel foglalkozó orosz gondolkodás és gyakorlat változásait a Szovjetunió időszakától napjainkig. Döntse el a tisztelt olvasó, hogy ez mennyire sikerült!

FELHASZNÁLT IRODALOM

- CSERNYENKO, Jelena Vlagyimirovna [ЧЕРНЕНКО, Елена Владимировна] (2020): Документ бомбической силы. *Коммерсантъ*, 2020. június 2. Online: <https://kommersant.ru/doc/4365411>
- DEÁK Anita (2018): Az orosz katonai gondolkodás átalakulása a 21. században az Oroszországi Föderáció katonai doktrínáinak tükrében. PhD-értekezés. Budapest: Nemzeti Közszerológiai Egyetem.
- Flot.com (é. n.): Глава 1. Военно-политические, военно-географические и макроэкономические условия, создания и развития Стратегических ядерных сил СССР и США. Online: https://flot.com/publications/books/shelf/vedernikov/ussr-usa/3.htm?sphrase_id=992259
- KISS Roland (2015): Air-Sea Battle – A globális közös terekhez való hozzáférés hadműveleti koncepciója. *Nemzet és Biztonság*, 8(4), 56–69. Online: https://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/nb_2015_4_07_kiss_roland_-_air-sea_battle-a_globalis_kozos_terekhez_valo_hozzaferes.pdf
- Kremlin.ru (2000a): Указ Президента Российской Федерации от 10.01.2000 г. № 24. Online: <http://www.kremlin.ru/acts/bank/14927>
- Kremlin.ru (2000b): Указ Президента Российской Федерации от 21.04.2000 г. № 706. Об утверждении Военной доктрины Российской Федерации. Online: <http://kremlin.ru/acts/bank/15386/page/2>
- Kremlin.ru (2010): Указ Президента Российской Федерации от 05.02.2010 г. № 146. О Военной доктрине Российской Федерации. Online: <http://www.kremlin.ru/acts/bank/30593>

- Kremlin.ru (2015): Указ Президента Российской Федерации от 31.12.2015 г. № 683. О Стратегии национальной безопасности Российской Федерации. Online: <http://kremlin.ru/acts/bank/40391>
- Kremlin.ru (2020): Указ Президента Российской Федерации от 02.06.2020 г. № 355. Об Основах государственной политики Российской Федерации в области ядерного сдерживания. Online: <http://kremlin.ru/acts/bank/45562>
- Kremlin.ru (2021): Указ Президента Российской Федерации от 02.07.2021 г. № 400 Президент России. Online: <http://www.kremlin.ru/acts/bank/47046>
- NAGY László – TÖMÖSVÁRY Zsigmond (2016): Az Oroszországi Föderáció biztonságpolitikai dokumentumai – Összehasonlító elemzés. *Felderítő Szemle*, 15(3), 21–47.
- NAGY László – TÖMÖSVÁRY Zsigmond (2018): *Az orosz biztonságpolitikai gondolkodás*. Budapest: Dialóg Campus.
- Об Основах государственной политики Российской Федерации в области ядерного сдерживания 02.06.2020 г. № 355 2020.
- Основные положения военной доктрины Российской Федерации. *Известия*, 18 ноября 1993 г. Online: osnovnye-polozenia-voennoy-doktriny-1993.docx (live.com)
- Russian National Security Strategy (2009). *Russian Analytical Digest*, (62). Online: https://clingendael.org/sites/default/files/2016-02/20090618_cscp_medvedev_homan.pdf
- Стратегическое ядерное вооружение России в годы 1991–2000 1998. Online: https://elib.bibliotom.ru/text/strategicheskoe-yadernoe-vooruzhenie-rossii_1998/povio/
- SZOKOLOVSKIJ, Vaszilij Danyilovics [СОКОЛОВСКИЙ, Василий Данилович] (1963): *Военная стратегия*. Москва: Воениздат.
- SZOKOLOVSKIJ, Vaszilij Danyilovics [СОКОЛОВСКИЙ, Василий Данилович] szerk. (1964): *Hadászat*. Budapest: Zrínyi Katonai Kiadó.
- TÖMÖSVÁRY Zsigmond (2023): A nukleáris fegyverek alkalmazási elveinek alakulása a Szovjetunió és az Oroszországi Föderáció stratégiai dokumentumaiban. In DOBÁK Imre – RESPERGER István: *Stratégiák, stratégiai gondolkodás, nemzetbiztonság*. Budapest: Ludovika, 231–256.
- TÖMÖSVÁRY Zsigmond – NAGY László (1999): *Oroszország a harmadik évezred küszöbén*. Budapest: Honvéd.
- ZOLO TARJOV, Vlagyimir Antonovics [ЗОЛОТАРЕВ, Владимир Антонович] szerk. (2004): *Fejezetek Oroszország katonai stratégiájának történetéből*. Ford. Deák János – Nagy László. Budapest: Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem.

Ajánlott irodalom

- Archives and Research [é. n.]. *George Bush Library and Museum*. Online: <http://bushlibrary.tamu.edu/research/gallery.php?id=37>
- Ava.md (2020): Путин разрешил России первой наносить ядерный удар. 03.06.2020. Online: <https://ava.md/ru/stati/russia/putin-razreshil-rossii-pervoy-nanosit/>
- BOTZ László (2010): Geopolitika és nemzetbiztonság a 21. században. *Geopolitika a 21. században*, 1(1), 63–105.
- DEÁK János (2015): Oroszország új (pontosított) katonai doktrínájának megjelenése az orosz katonai gondolkodás változásainak tükrében. *Felderítő Szemle*, 14(1), 37–47.

- Kremlin.ru (2017): *Заседание Международного дискуссионного клуба «Валдай»*. Президент России, 2017. október 19. Online: <http://kremlin.ru/events/president/news/55882>
- MTI (2021): Putyin aláírta az Új START-szerződés meghosszabbítását. *Világgazdaság*, 2021. január 29. Online: <https://www.vg.hu/kozelet/2021/01/putyin-alairta-az-uj-start-szerzodes-meghosszabbitasat>
- PÉCZELI Anna (2015): Az atomsorompó-szerződés 2015-ös felülvizsgálata és a nukleáris fegyverkorlátozás új kihívásai. *Nemzet és Biztonság*, 8(3), 85–99. Online: http://nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/nb_2015_3_08_peczeli_anna_-_az_atomsorompo-szerzodes_2015os_felulvizsgalata.pdf
- PIRITYI Sándor (1998): Az Oroszországi Föderáció nemzeti biztonsági koncepciója. *Hadtudomány*, 8(1), 16–24.
- СОКОВ, Nikolai (2020): Russia Clarifies Its Nuclear Deterrence Policy. *Vienna Center for Disarmament and Non-Proliferation*, 2020. június 3. Online: <https://vcdnp.org/russia-clarifies-its-nuclear-deterrence-policy>
- Стратегия национальной безопасности Российской Федерации до 2020 года. Online: <https://normativ.kontur.ru/document?moduleId=1&documentId=135727>